

УРАХУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА

У статті наголошено, що проектна діяльність у позакласній роботі значно розширює виховні можливості і має найбільший потенціал щодо розвитку самостійності, забезпечення суб'єктності й добровільності участі старшокласників у виховних заходах. Визначено особливості проектної діяльності в позакласній роботі; обґрунтовано потребу врахування особливостей її організації і проведення з метою підвищення ефективності виховання соціальної активності старшокласників.

Ключові слова: соціальна активність, позакласна робота, старшокласники, виховання соціальної активності, проект, проектна діяльність, соціальний проект.

Сучасне соціальне замовлення вимагає нового підходу до виховання старшокласників, що забезпечує формування в них активної соціальної позиції, готовності до участі в процесах державотворення, здатності до співпраці та вирішення конфліктів відповідно до самостійного життєвого вибору, ініціативності. Старшокласник постає як активний суб'єкт життєдіяльності, особа, яка здатна реалізувати свої потенційні можливості, бути активним учасником соціально корисної діяльності.

Вирішення означених завдань можливе завдяки залученню старшокласників до проектної діяльності у позакласний час.

Останніми роками дещо поживавився інтерес до впровадження у навчально-виховний процес сучасного навчального закладу проектної діяльності як виховної технології. Разом із тим проблеми, особливості проектної діяльності під час організації процесу виховання соціальної активності старшокласників в позакласній роботі, залучення старшокласників до соціальних проектів у позакласний час майже не досліджуються.

Різні аспекти розвитку та виховання соціальної активності молоді досліджено у працях О. Безпалько, І. Беха, А. Бойко,

О. Бондаренко, М. Гоманюк, І. Зверева, О. Іванова, А. Капської, А. Мудрика, Г. Пустовіта.

Своєю чергою, І. Бех звертає увагу на те, що соціальна активність є своєрідним розкриттям певного відсотка засвоєння та реалізації здобутків суспільства, що характеризується мірою активних виявів, презентацією власних здібностей окремої особистості. Оскільки розвиток соціальної активності – певна стратегія, яку використовує індивід, щоб ефективно розв'язувати життєві завдання, необхідно створити дитині об'єктивну можливість виявити самостійність, власну активність, не заважати набуттю вміння діяти за власним розсудом, не гальмувати розвиток потреби дитини щось робити по-своєму [7, с. 46].

Актуальні проблеми організації проектної діяльності стали предметом досліджень О. Коберник, С. Ящук, О. Пехоти, З. Лук'янової, В. Лукова, С. Леснікової, С. Ізбаш, А. Данілової, М. Бабкіної та інших. Зокрема, М. Бабкіна пропонує розглядати проектну діяльність як сукупність навчальних і практичних дій підлітків з метою розв'язання певних суспільних проблем у процесі їхньої активної участі в житті громади. Така діяльність спрямована на формування незалежних суджень, аргументацію власних поглядів, аналіз отриманої інформації, вміння досягати компромісу та консенсусу, прийняття самостійних рішень, оцінювання результатів власної діяльності, здатність робити вибір та займати певну позицію [1].

Теоретичні засади організації добродійної проектної діяльності досліджено А. Даніловою, яка зазначає, що спрямування ініціативності учнівської молоді на реалізацію добродійних соціальних проектів може сприяти не лише особистості учня, але й громаді загалом. Оскільки у такому процесі поєднуються власні інтереси з інтересами громади, виявляється творче, активне ставлення до навколишнього світу, прагнення до самовдосконалення та саморозвитку [5].

Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні особливостей організації її проведення проектної діяльності в позакласній роботі з метою підвищення ефективності виховання соціальної активності старшокласників.

Людина живе в соціальному середовищі, й саме соціальне середовище визначає її розвиток найбільшою мірою, у ньому особистість виявляє певний вид активності.

У педагогічному словнику за редакцією С. Гончаренка активність визначено як здатність людини до свідомої трудової та соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння нею багатств матеріальної і духовної культури [4, с. 21].

У такому контексті, на думку П. Бабочкіна, соціальна активність найповніше реалізується в умовах, що спонукають особистість до самостійності, ініціативності, творчості й суб'єктності, а соціально активна орієнтована діяльність особистості несе в собі відбиток індивідуальності цієї особистості [2, с. 146].

Певну поетапність перетворення активності особистості на соціальну систему власних потреб та інтересів пропонують Л. Родіна та О. Мічіна. Учені визначають його як процес усвідомлення суспільних явищ, що є предметним аспектом соціальних і моральних цінностей суспільства, розвитком соціальних почуттів і потреб громадянського спрямування, залучення до практичної діяльності, соціально значущим характером [9].

Соціальні потреби, на відміну від природних, формуються під час розвитку людини як особистості під впливом середовища й виховання. Тому виховання має значний вплив на рівень соціальних потреб, оскільки саме ці потреби є визначальними у соціально-ціннісній спрямованості діяльності, готовності діяти в інтересах соціальної спільноти.

Зміст і механізми формування цих потреб розкривають інтереси, цільові установки, мотивація соціальної активності старшокласників. Джерелом їхньої соціальної активності є духовні потреби. На зв'язку соціальної активності з духовними потребами особистості наголошує І. Бех: "Людина з розвиненими особистісними цінностями прагне постійно втілювати їх у моральній поведінці чи діяльності, які є справжніми самочинними формами активності й нагорода за які криється в самій особистості" [3]. Відповідно, активною є особистість, яка стійко виявляє себе у вчинках, що свідчать про її позитивний емоційно-моральний настрій, про її співпереживання з оточенням, внутрішнє прийняття моральних норм.

Як зазначено в Енциклопедії освіти: "Соціальна активність є умовою самовизначення особистості в суспільстві і свідомій регуляції поведінки; проявляється в різних сферах

життєдіяльності людини: трудовій, громадсько-політичній, освітньо-дозвілєвій, соціально-побутовій. Вона реалізується в різних формах не лише як індивідуальна, а й як групова чи колективна, спрямована на реалізацію можливостей та потенціалу тих чи інших соціальних груп. Соціальну активність можна розглядати як творчий, продуктивний, чи нетворчий, репродуктивний процес, оскільки вона виявляється у творчості, вольових актах, спілкуванні. Інтегральна характеристика соціальної активності відображає активну життєву позицію людини, що проявляється в її принциповості, обстоюванні власних позицій, поглядів під час вирішення соціальних питань” [6, с. 837–838].

Поділяємо думку Т. Мальковської, яка розглядає соціальну активність старшокласників як інтегральне поняття, що може виявлятися і як спонука до діяльності, і як стійка риса особистості (цілеспрямована, ініціативна, життєдіяльна, відповідальна з високою вимогливістю до себе) та реалізується як перетворювальна здатність у відповідних соціальних знаннях, уміннях і навичках [8].

Зважаючи на означене, розуміємо сутність соціальної активності старшокласника як інтегративну соціальну якість особистості, що ґрунтується на системі цільових установок, ціннісних орієнтацій; виявляється в активній життєвій позиції та прагненні впливати на соціальні процеси; передбачає творче ставлення до життя й власного розвитку; реалізується у свідомій, цілеспрямованій, соціально значущій діяльності й поведінці; характеризується наполегливістю, незалежністю, принциповістю, ініціативністю й самостійністю.

Застосування методу проектів у виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу має на меті стимулювання інтересу старшокласників до певних соціальних проблем та розв’язання цих проблем у перетворювальній соціально значущій діяльності. Відповідно, ми взяли до уваги, що ефективність виховання соціальної активності у проектній діяльності залежить від урахування потреб та інтересів учнів, які є основою мотивації до соціальної роботи. Мотивація забезпечує свідому спрямованість соціальної діяльності учнів завдяки формуванню переконань, осмисленню навколишньої дійсності з метою перетворення, отримання реальних результатів. Ставлення старшокласників до соціуму обумовлюється

відповідною системою потреб і наявністю мотивів на соціальну взаємодію.

Отже, можемо констатувати залежність ефективності процесу формування і розвитку соціальної активності старшокласників від їхньої активної участі у спільній соціально корисній діяльності. Крім того, рівень соціальної активності залежить від співвідношення між обов'язками особистості в суспільно значущій діяльності й суб'єктивними настановами на таку діяльність та ставлення до неї. Тому старшокласник у процесі виховання соціальної активності повинен бути активним суб'єктом соціально корисної праці.

Як зазначає І. Бех, “виховання як взаємодія” є конструктивнішим за поняття “виховання як вплив”. Кожна властивість особистості, зокрема її позиція загалом, виражає єдність соціального змісту і психологічної форми: зовнішні умови перетворюються на внутрішню силу, яка управляє поведінкою людини [3, с. 274].

Відповідно, в організації проектної діяльності особливого значення набуває співпраця старшокласників з учителем, який має певний досвід, більш активно залучений до соціальних процесів. Тому у співпраці з учнями, під час проведення проектів у позакласний час, учитель виступає ініціатором певного проекту, оскільки не тільки знає соціальну проблему, але й добре орієнтується в її особливостях, можливих шляхах вирішення.

Слід зважати на те, що для юнацького віку характерним є прагнення до самостійності, участі у реальних справах. Саме вчитель має можливість так побудувати відносини під час взаємодії “учитель – учень”, щоб сприяти творчій самореалізації, самовдосконаленню, стимулюванню соціальної активності.

Ставлення до учня як до свідомого суб'єкта у процесі виховання соціальної активності засобами проектної діяльності детермінується тим, що кожен старшокласник визначає, організовує, керує процесом разом з іншими учнями, залучається до реалізації всіх етапів проекту, несе відповідальність за виконання дорученого обсягу роботи та допомагає іншим за потреби.

На основі “суб'єкт-суб'єктних” відносин під час проектної діяльності виховується відповідальність як домінуюча соціальна установка, організованість, життєва позиція, ініціативність,

творчість, самоусвідомлення себе як частини спільноти. Участь у проектній діяльності старшокласника як рівноправного суб'єкта діяльності забезпечує формування незалежних суджень, власної соціальної позиції, толерантності до поглядів інших учасників проекту, вміння відстоювати свої переконання та приймати самостійні рішення щодо вибору соціальної проблеми та шляхів її вирішення, розвивати вміння оцінювати результати власної діяльності на основі усвідомлення своїх обов'язків.

Найбільший вплив “суб'єкт-суб'єктні” відносини мають на соціальну взаємодію, соціальну діяльність та поведінку, а відповідно, і на результативність соціальної активності. До основних переваг суб'єкт-суб'єктних відносин, порівняно із суб'єкт-об'єктними, у процесі виховання соціальної активності старшокласників належать:

- виявлення вищого рівня активності й ініціативності в соціальній діяльності;
- формування готовності до самостійного й відповідального прийняття рішень у соціальних відносинах;
- орієнтація на внутрішній світ особистості, урахування інтересів;
- сприяння розвитку інтересів, цілеспрямованості, впевненості в спроможності впливати на суспільний розвиток;
- вироблення власних ціннісних орієнтацій;
- формування здатності до самоаналізу, самооцінки;
- формування соціальних якостей особистості старшокласника.

Найбільшим потенціалом щодо розвитку самостійності, забезпечення суб'єктності й добровільності участі старшокласників у виховній роботі є проектна діяльність в позакласній виховній роботі, яка значно розширює виховні можливості, сприяє самовизначенню старшокласників в особистій, соціокультурній та професійній сферах.

Проектна діяльність – конструктивна і продуктивна діяльність особистості, спрямована на розв'язання життєво значущої проблеми, досягнення кінцевого результату в процесі цілепокладання, планування і здійснення проекту. Проектна діяльність належить до унікальних способів людської практики, пов'язаної із передбаченням майбутнього, створенням

його ідеального образу, здійсненням та оцінкою наслідків реалізації задумів. Проектування розглядається як творча, інноваційна діяльність, оскільки завжди спрямована на створення об'єктивно і суб'єктивно нового продукту [6].

Порівняно з традиційними формами виховання, проектна діяльність в позакласній роботі:

- 1) забезпечує залучення старшокласників до осмислення та реальної перетворювальної діяльності навколишньої дійсності;
- 2) створює оптимальні умови для саморозвитку особистості;
- 3) формує суб'єкт-суб'єктні відносини у процесі виховання та суб'єктне становлення особистості;
- 4) спонукає старшокласників до вияву активності та самостійності;
- 5) забезпечує орієнтацію виховного процесу на особистість, її інтереси, погляди, систему цінностей;
- 6) сприяє побудові взаємостосунків на основі довіри та взаємоповаги;
- 7) надає можливість розв'язувати проблеми та реалізувати особисто значущі для старшокласника ідеї;
- 8) створює умови для самореалізації та самоствердження учнів;
- 9) забезпечує набуття старшокласниками досвіду колективної творчої діяльності.

Ми розглядаємо процес виховання соціальної активності старшокласників засобами проектної діяльності як співпрацю вихователя і вихованця з метою виховання старшокласників на основі формування їхнього ціннісного ставлення до суспільства та самого себе, формування соціальної поведінки, що відповідає моральним нормам, принципам та правилам, прийнятим у суспільстві, й ґрунтується на засвоєнні вироблених людством суспільних цінностей та творчому їх застосуванні.

Беручи участь у різноманітних проектах у позакласний час, старшокласники мають змогу виявити свою соціальну позицію у взаємодії із соціальним середовищем, набувають соціального досвіду, вмінь та навичок адаптації до нових суспільних відносин.

Особливістю проектної діяльності є її орієнтація на співробітництво як з однолітками, так і з дорослими. В цьому контексті проектна діяльність розглядається як технологія колективного

творчого виховання старшокласників. На значення виховання учнів у колективі звертав увагу В. Сухомлинський: “Життя і праця в колективі є школою становлення буквально всіх рис особистості... Від того, які ідеї лежать в основі трудових, духовних, морально-естетичних взаємовідносин між членами колективу як людської спільки, залежить становлення понять і уявлень особистості про добро і зло, про обов’язок і справедливість, честь і гідність” [10].

Проектна діяльність у позакласній роботі забезпечує особистісно орієнтоване виховання соціальної активності старшокласників. Цей процес відбувається завдяки врахуванню індивідуальних здібностей, нахилів, потреб, бажань та інтересів учнів, забезпеченню свободи вибору видів діяльності, самостійності у прийнятті рішень, зважанню на особисту позицію кожного учня. Проектна діяльність розглядається нами як умова розвитку у старшокласників творчого мислення, формування самостійності, ініціативності, креативності та комунікабельності.

Позитивний вплив проектної діяльності на виховання соціальної активності старшокласника ми аналізуємо у кількох ракурсах. По-перше, проектна діяльність впливає на розвиток аксіологічного потенціалу старшокласників завдяки формуванню загальнолюдських ціннісних орієнтацій (гуманність, справедливість, чесність, доброзичливість та ін.), впливу на формування переконань та світогляду особистості.

По-друге, у процесі проектної діяльності відбувається гносеологічний розвиток старшокласників, оскільки вони пізнають навколишній світ, засвоюють нові соціальні знання, потрапляють в умови для інтелектуального розвитку особистості.

По-третє, тільки у проектній діяльності старшокласники як активні учасники соціально спрямованої праці отримують особистісний досвід соціальної поведінки. У процесі активної соціальної практики вони набувають нових вмінь та навичок щодо розв’язання соціальних проблем, застосовують набуті знання у реальних діях в соціальному середовищі.

По-четверте, у процесі проектної діяльності розвиваються комунікативні здібності старшокласників, поліпшуються практичні навички спілкування та здатність до встановлення соціальних контактів, формуються навички соціальних відносин, уміння працювати в команді.

По-п'яте, участь у проектах стимулює формування творчого уявлення та мислення, створює можливості для вияву творчості кожного учня.

Проектна діяльність у позакласній виховній роботі уможливорює використання різноманітних методів виховання, які спонукають старшокласників до соціальної активності, прояву ініціативи й самостійності, дає змогу подолати авторитарний стиль ставлення педагогів до учнів, сприяє формуванню поглядів і переконань та виробленню на їхній основі навичок та звичок соціальної поведінки. Засобами проектної діяльності старшокласник виховується як член суспільства, розвиваються його комунікативні навички, він набуває досвіду самоуправління, самооцінки.

Отже, на відміну від традиційних форм виховання, які спрямовані на передання учням готового соціального досвіду, проектна діяльність старшокласників у позакласній час надає змогу якнайповніше врахувати інтереси, здібності, потреби та наміри учнів, впливає на формування системи цінностей та соціальної позиції. Також створює умови для творчої самореалізації учнів, впливає на виховання самостійності та відповідальності у плануванні рішень та оцінюванні результатів своєї діяльності. Основними особливостями, що впливають на ефективність організації процесу виховання соціальної активності старшокласників у позакласній роботі засобами проектної діяльності, є такі: старшокласник має бути суб'єктом соціально корисної праці; соціальна діяльність старшокласника повинна мати добровільний характер; ефективність процесу виховання соціальної активності залежить від активності самого старшокласника.

Література

1. Бабкіна М. І. Формування активної громадянської позиції підлітків у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Майя Іванівна Бабкіна ; Ін-т пробл. виховання АПН України. – Київ. – 2009. – 231 с.
2. Бабочкин П. И. Социокультурное становление молодежи в динамично изменяющемся обществе : дисс. ... доктора философ. наук : 09.00.11 / Петр Иванович Бабочкин ; Московская гуманитарно-социальная академия. – Москва. – 2001. – 289 с.

3. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2-х кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід; науково-практичні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. -- Київ : Либідь, 2003. – 344 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
5. Данілова А. П. Соціальний проект як засіб формування та розвитку ініціативності учнівської молоді / А. П. Данілова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2013. – Вип. 17 (1). – С. 237–246.
6. Енциклопедія освіти / Академ. пед. наук; гол.ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Критерії моральної вихованості молодших школярів : книга для вчителя / за ред. І. Д. Беґа, С. Д. Максименка. – К. : Рад. школа, 1989. – 96 с.
8. Мальковская Т. Н. Воспитание социальной активности старших школьников : учеб. пособие / Т. Н. Мальковская. – Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1973. – 172 с.
9. Родина Л. И. Развитие социальной активности подростков / Л. И. Родина, О. В. Мичина // Партнерство через образование (совместный российско-американский журнал). – 2004. – № 2. – Режим доступа: <http://www.sipkro.ru/sipkro/pcso/notes/24-2004.shtml>.
10. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 55–206.

М. В. Уйсимбаева

Учитывание особенностей проектной деятельности во внеклассной работе в процессе воспитания социальной активности старшеклассника

Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины (9 ул. Берлинского, Киев, Украина)

В статье отмечено, что проектная деятельность во внеклассной работе значительно расширяет воспитательные возможности и имеет наибольший потенциал для развития самостоятельности, обеспечения субъектности и добровольности участия старшеклассников в воспитательных мероприятиях. Определены особенности проектной деятельности во внеклассной работе; обоснована необходимость учета особенностей организации и

проведения проектной деятельности во внеклассной работе с целью повышения эффективности воспитания социальной активности старшеклассников.

Ключевые слова: *социальная активность, внеклассная работа, старшеклассники, воспитание социальной активности, проект, проектная деятельность, социальный проект.*

M. V. Uisimbaieva

Consideration of Project Activity Peculiarities in Extracurricular Work in the Process of Education of Senior Students' Social Activity

The Institute of Problems on Education of the National Academy
of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskooho Str., Kyiv, Ukraine)

The article emphasizes that project activity in extracurricular work significantly expands educational opportunities and has the greatest potential for youth to become self-sufficient, for subjectivity, and secures voluntary participation of pupils in educational measures. The education of social activity of senior pupils by means of project activity is considered as cooperation of senior pupil with teacher aimed at the formation of value attitude to society and to oneself, as the formation of social behavior that conforms to moral norms, principles and rules accepted in society and is based on the assimilation of humanity social values and their creative application.

The features of project activity in extracurricular work are defined: unlike traditional forms of education, which intend to simply transfer social experience to all participants, project activity in extracurricular work provides an opportunity to more fully consider the interests, abilities, needs, and intentions of senior pupils, influences the formation of a system of values and social positions. It also creates conditions for creative self-realization of senior pupils, their independence and responsibility in planning decisions and evaluating the results of activities.

The main features are determined that affect the efficiency of education of senior students' social activity in extracurricular work by means of project activity: a senior pupil must be the subject of socially useful work; the social work of a senior pupil is voluntary; the effectiveness of training of social activity depends on the activity of the senior pupils.

The author substantiates the necessity of taking into account the peculiarities of senior pupils' conduct during project activities with the aim of improving the efficiency of education of their social activity.

Keywords: *social activity, extracurricular work, senior pupil, education, social activity, project, project activity, social project.*

References

1. Babkina, M. I. (2009). *Formuvannia aktyvnoi hromadianskoi pozytsii pidlitkiv u pozaklasnii vykhovnii roboti zahalnoosvitnoi shkoly* [The forming of active civic position of teenagers in the extracurricular education activity in secondary school]. (Candidate dissertation, Kyiv).
2. Babochkin, P. I. (2001). *Sotsyokulturnoie stanovleniie molodezhy v dynamichno izmeniaiushchetsia obshchestve* [Social and cultural formation of young people in rapidly changing society]. (Doctoral dissertation, Moscow).
3. Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti* [Education of personality] (Vols. 1-2). Kyiv: Lybid.
4. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid.
5. Danilova, A. P. (2013.) *Sotsialnyi proekt yak zasib formuvannia ta rozvytku initsiatyvnosti uchnivskoi molodi* [The Social Project as a Means of Formation and Development of Initiative of Pupils]. In *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: Vol. 17 (1)* (pp. 237-246).
6. Kremen, V. H. (Ed.). (2008). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of education]. Kyiv: Yurinkom Inter.
7. Maksymenko, S. D. & Bekh, I. D. (1989). *Kryterii moralnoi vykhovanosti molodshykh shkoliariv. Knyha dlia vchytelia* [Criteria of moral education of junior pupils. Teacher's book]. Kyiv:Rad. Shkola.
8. Malkovskaia, T. N. (1973). *Vospitaniie sotsyalnoi aktivnosti starshykh shkolnikov* [Education of social activity of senior pupils]. L.: LGPI im. A. I. Gertsena.
9. Rodina, L. Y. & Michina, O. V. (2004). *Razvitiie sotsyalnoi aktivnosti podrostkov* [Development of social activity of teenagers]. Retrieved from <http://www.sipkro.ru/sipkro/pco/notes/24-2004.shtml>.
10. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoi osobystosti* [Problems of education of the fully developed personality]. Kyiv: Radianska shkola.